

und Barmherzigkeit erbot sie den siechen, wiewohl sie unterweilen siecher was, denn der sie wartet nach dem Ebenbild der heiligen Sankt Elisabethen, ihrer Basen. Und wann sie selbst mocht beimsuchen die Kranken ausserhalb des Klosters, so bat sie einen Bruder, dass er ihn'n zu Statten kömm. Das tät er auch mit Fleiss.

Darum umb solcher Werk der Tugend und ihren heiligen Wandel wird das uns auf den haitigen Tag gehalten als für ein Regel, also welche von den andern... merket unzüchtiger Sache, die spricht:

— Das ist nit von der Regel unser Fraun Schwester Margareten, die sie uns hinter ihr gelassen hat.

Das ist auch nit zu verschweigen von ihren barmherzigen Mitleiden mit den armen siechen, so sie die ersah durch das Fenster, durch das die Schwester das Sakrament pflagen zu sehen, wie eins das ander auf dem Floss umzugten, so mocht sie sich nit von Weinen und Vergiessen der Zeher enthalten. So sie gefragt ward, was sah sie hätt des Weinens, antwort sie:

— Ich mitleid den armen siechen, und bin von Herzen leidig, dass ich ihn'n nit zu dem Gesund helfen mag. Ich dank auch Gott, meinem Herrn, der sich über mich erbarmet hat, und mich gesund geschaffen hat, und untz Herr mich gesund ernährt hat; daröm ich mich erkenn grösslicher verbunden ihm zu dienen und zu danken.

Den armen Leuten, die gesessen warn auf dem Land, und sündertlich den schamigten⁶ und den heimlichen als Hausarmen Leuten das Almosen, das sie von ihren Eltern erwarb, gab sie dem Provincial des Anweisen und Rat sie vom Anfang an ihr Lebtage folgt, fürpass sogetanen armen durch ihn zu reichen. Das der Provincial mit Fleiss und mit Freuden tät, so er durchwandert die Gegend des Reich.

Gedeon Mészöly.

(Fortsetzung folgt.)

Az erdélyi és moldvai kettős udvarok.

II.

Azok a kettős udvarok, amelyeket *Vuia* skandináv területekről említ, igen különbözök. A múlt század végén Norvégia déli területén állattartó és lakó részre osztott udvarok voltak. Téli időben az állattartó *nautgard*-ban a szabadon hagyott jószágot levagdalt nyírfaággal táplálták.¹ A svédeknel legjellegzete-

⁶ Schamhaft.

¹ *Rhamm, K.*: Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde. II. Abt. Urzeitliche Bauernhöfe im germanisch-slawischen Waldgebiet. I. Teil. Braunschweig, 1908. 744—745.

sebb formában Öland és Gotland szigetén maradtak meg a kettős udvarok, de különböző átmeneti, keverék formában Skåne, Halland, Bohuslän, Uppland, stb. kerületekben is megtalálhatók. Svédországban igen régi, a XIII. századtól nyomon követhető adataink vannak a kettős udvarokról.² A két különálló udvarrész azonban a legtöbbször nem láncszerűen kapcsolódik egymáshoz s a telek nem szalagtelek, hanem a szűkebb lakóudvar valamelyik részéhez csatlakozik a gazdasági épületekkel, istállókkal beépített másik udvarrész. Az egyik udvarból a másik udvarba közvetlenül átmehetünk, de mindkét udvarnak külön-külön bejárata is van. Ilyen udvarokat magam is láttam 1938. szeptember és október havában a középsvédországi Södermanland kerület déli részén *Erizon Sigurd* stockholmi professzorral tett néprajzi tanulmányutam alkalmával. Legjobban az ölandi és gotlandi kettős udvarok tagolása hasonlít az erdélyi és moldvai kettős udvarokhoz. Ölandban az utca felé esik a három oldalról épületekkel (csűr, istállók, gazdasági szerszámkamrák) körülzárt *fågård*, ahol szabad kifutójuk van az állatoknak. Ezt az udvarrészt kerítés választja el a belső, a lakóépületekkel beépített udvarrésztől (*mångård*). A középsvédországi udvarformák alakulásánál tanulságosan megfigyelhetjük azt, hogy a kettős udvarrendszer általános fejlődésével az udvaron álló épületek rendje miként változik meg. A XVII. század végén még egymástól elzárt *fågård* és *mångård* 150 év alatt több helyen egymással összefüggő, nyílt udvarrendszerré fejlődik. A négyszöget bezáró lakóépületek felbomlanak s az udvar két hosszanti oldalán, egymással szemközt helyezkednek el.³

A nagy- és kisorosz udvarokról pontosabb leírásaink nincsenek. *Rhamm* adataiból a skandináv és a moldvai, erdélyi kettős udvarokhoz hasonló udvarrendszer bontakozik ki, de a lakóház pontos helyét a leírásokból nem állapíthatjuk meg. Annál a kisorosz udvarnál, amelyet *Rhamm* leír, a lakóház nem a belső udvarban, hanem a külsőben áll. A hátsó udvar csak a konyhakert és csűr helye.⁴ Úgyisintén nem lehet sokra menni azokkal az adatokkal sem, amelyekre *Schier* hivatkozik.⁵ Így *Vuia*-nak az a feltételezése, hogy a kettős udvart a szlávok közvetítették északról, már megfelelő adatok hiánya miatt sem állhatja meg a helyét. De nem látjuk semmi alapját annak sem,

² *Erizon, S.*: Svenska gårdstyper. Rig, 2. k. Stockholm, 1919. 3. skk. 1., *Rhamm, K.*: id. munk. 745. skk. 1.

³ *Erizon, S.*: id. munk. 8., 11. l.

⁴ *Rhamm, K.*: id. munk. 783. l. L. azonkívül *Rhamm* idézett munkájának második részét: Die altslawische Wohnung, Braunschweig, 1910. 136. l.

⁵ *Schier, B.*: Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa. Reichenberg, 1932. 182. l. — (Itt emlitem meg, hogy tanulmányom első részében, a Nép és Nyelv 5. számának 156. oldalán a negyedik sorban fehérorosz helyett nagyorosz, a hatodik sorban kisorosz helyett nagyorosz olvassandó.)

hogy a kettős udvarok erdélyi meghonosítását a gótokra vagy a gepidákra ruházzuk.

Eltekintve a történeti nehézségektől, itt csak azt hangsúlyozzuk, hogy az udvar legszorosabban összefügg a gazdálkodási rendszerrel, a gazdálkodási rendszer függvénye. Beosztását, elrendeződését befolyásolja a lakóházak formája s a kamaráknak, az istállóknak a lakóházhoz való viszonya, amit azonnal észrevehetünk, ha a középeurópai lakóistálló-háztypus és a keleteurópai lakókamra-háztypus udvarformáit vizsgáljuk.⁶ Az udvar beosztását és elrendeződését döntő módon befolyásolja az is, hogy milyen a családszervezet, milyen a társadalmi és gazdasági kapcsolat a nemzetségek, a hadak, az idősebb és fiatalabb generációk között. Ez utóbbi esetben elég legyen itt csak a palóc zsúfolt házsorokkal beépített telkekre hivatkozni.⁷ Ha a kettős udvarok északi területekről akár közvetlenül a gótok vagy gepidák révén, akár szláv közvetítéssel kerültek volna Erdélybe, az északi házkultúrának, gazdálkodásnak más nyomait is észre kellene vennünk. Ezzel szemben éppen azt látjuk, hogy a jellegzetes kettős udvarok a románságnak azon a házvidékén lépnek fel, ahol a házkultúrában s a gazdálkodásban balkáni elemek mutathatók ki.⁸

A kettős udvarok erdélyi és moldvai elterjedési területén a lakóház és az istállók, ólak nem egyfedél alá épültek, hanem külön-külön. Ugyanezen a területen a gazdálkodás egyik lényeges része az állattenyésztés. Ezért nézetünk szerint a többi európai hasonló vagy részben hasonló udvarformáktól függetlenül alakulhattak ki a moldvai, erdélyi és keletalföldi kettős udvarok. Erre utal az ormánsági forma is. Létrejöttüket azzal magyarázhatjuk, hogy a nagyfokú állattenyésztésnél sokkal alkalmasabbnak látszott, ha a jószágot nem hajtják végig az udvaron, hanem közvetlenül az utca felől helyezik el. Ez az elhelyezés a ki- és behajtást megkönnyítette és az udvar végén elhelyezett rakományokat is könnyen megvédték a jószágtól. A kettős udvarok közelebbi kialakulási helyére, idejére, terjeszkedési irányára azonban semmi határozott támaszpontunk nincs. Velük kapcsolatban két probléma mégis felmerül.

Hátszeg, Erdőhát vidékén a faluformák öse az ú. n. *Einzelhof* vagy *village dispersé*. Ezt a faluformát egymástól

⁷ Tanulságosan mutatja ezt be Fodor Ferenc Egy palóc falu életrajza, Budapest, 1930. c. munkájában (42. skk. 1.)

⁸ *Vuia*, R.: Le village... 67. l., Gunda B.: A Déli Kárpátok román népi műveltségének balkáni kapcsolatáról. Ethnographia, LII. 1941. 37. skk. 1.

⁹ *Vuia*, R.: Chronologie des types villages dans le Banat et la Transylvanie. Revue de Transylvanie, tom. III. Kolozsvár, 1936. 35., 47. skk. 1. *Vuia*-nak az itt kifejtett történeti következtetései természetesen tévesek, ide azok tárgyalása most nem tartozik ide. Erre rámutattam már egy, — *Vuia*-val polemizáló — nagyközönség számára írott cikkemben (Az erdélyi falutelepülések és a románok, Magyar Nemzet, 1940. aug. 25.).

távol, elszigetelten álló házak alkotják. A házak a földtulajdon közepén állanak s mindegyik egy-egy kis individualis gazdasági világot alkot. A szűkebb értelemben vett falu és határa között különbséget tenni nem lehet. Az utcák teljesen hiányoznak, az egyes telkeket gyalogösvények kötik össze, a falunak igen nagy kiterjedése van s termelési rendszere külterjes. A lakosság állattenyésztéssel és szénacsinalással foglalkozik. Lényegileg hasonló ehhez a faluformához az ú. n. *village dissocié* vagy *Streudorf*, amely szintén előfordul más fejlettebb és későbbi faluformákkal Hátszeg és Erdőhát vidékén.⁹ A kettős udvar mindenesetre későbbi kell, hogy legyen ennek a területnek ősi román faluformájánál, mivel az *Einzelhof*-ok az udvar láncszerű tagolódását egyáltalán nem teszik szükségessé.

A kettős udvar előfordul a Hajdúságban is. Ezen a területen pedig, amint Györffy I. kutatásaiból tudjuk, a kertes településforma volt az ősi. A településformánál a szűkudvarú lakótelkek sokaságát a jószágtartó telkek, gazdasági udvarok övezték.¹⁰ A kertes település szintén kizárja a fenti kettősudvarokat s arra figyelmeztet bennünket, hogy azok csakis a kertes formák felbomlásával, minden bizonnyal a XIX. század közepe után gyökerezhettek meg a Hajdúságban.

(Itt említem még meg, hogy ez év júliusában, a Lápos völgyében fekvő szolnokdobokai Domokos faluban szintén megtaláltam a kettős udvarok nyomát. 30—40 évvel ezelőtt még nagyszámban fordultak elő kettős udvarok Domokoson.)

Budapest.

Gunda Béla.

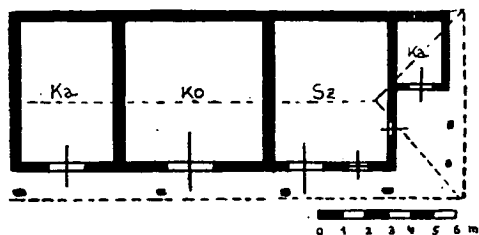
Doppelhöfe in Siebenbürgen und Moldau. Bei den Ungarn in der Moldau findet man einen interessanten Doppelhof. Dieser besteht aus zwei Teilen: im äusseren Hof, der auf die Strasse sieht, sind die Rinder untergebracht, im inneren befindet sich das Wohnhaus, der Schweinestall, der Pferch, usw. Die beiden Höfe sind voneinander durch einen Zaun getrennt. Nach G. Lükő würde der Doppelhof die Verschiedenheit der Kultur der moldauer Ungarn und der siebenbürgischen Szekler illustrieren und wäre diese Hofform bei den Szeklern unbekannt. B. Gunda aber beweist, dass der Doppelhof nicht nur bei den moldauer Ungarn, sondern auch bei den Szeklern bekannt ist, man findet ihn sogar in Nordsiebenbürgen (Kom. Szolnokdoboka), im nördlichen Teil der Ungarischen Tiefebene (Kom. Hajdu und Szabolcs), und in einer primitiveren Form auch in Südtransdanubien (Kom. Baranya). Auch die Rumänen im Kom. Hu-

¹⁰ L. idevonatközzölág Györffy különböző tanulmányait: pl. Az alföldi kertes városok. Népr. Ért. XVIII. 1926. 105. skk. 1.

nyad und Fogaras kennen den Doppelhof. *B. Gunda* weist weiterhin auch darauf hin, dass die rumänischen Doppelhöfe im Kom. Hunyad und die ungarischen Doppelhöfe in der Moldau keine Fortsetzungen eines kumanischen oder petschenegischen Systems sein können, wie das *G. Lükő* meint. Aber verfehlt ist auch die Annahme von *Prof. R. Vuia*, nach dem der Doppelhof in Siebenbürgen durch nordgermanische Stämme (Goten oder Gepiden) eingeführt oder durch Slaven von Norden vermittelt wäre. Der skandinavische, gross- und kleinrussische Zweihof, womit sich besonders *Rhamm*, *Schier* und *Erixon* beschäftigten, kann mit dem Doppelhof in der Moldau, Siebenbürgen und der Ungarischen Tiefebene in keine Beziehung gebracht werden. Die Doppelhöfe im Karpathenbecken bildeten sich selbständig aus. Ihre Entstehung ist mit der umfangreichen Viehzucht zu erklären. Den näheren Entstehungsort, Entstehungszeit, Verbreitungsrichtung der Doppelhöfe kennt man in Karpatheneuropa nicht. Allerdings gehörte der Doppelhof der altrumänischen Dorfform, dem Einzelhof nicht zu.

Kiskamrás házak Dunántúl és a Székelyföldön.

Veszprém vármegye népi építkezésének leírása kapcsán ismertettem egy, csak a megye északnyugati szélén fellelhető házfajtát.¹ E házakra jellemző a ház elején helyt foglaló, de a

1. ábra. Kiskamrás ház alaprajza. Zalaszentandrás.

ház szélességének csak felét kitevő kamra. (1. 2. ábrák.) Parasztházaknál ugyan többször tapasztalhatjuk, hogy a széles tornácot utóbb beépítik és így kis, zárt kamrák keletkeznek a nyitott tornác helyén. Ilyen utólagos átalakításra azonban a mi esetünkben nem gondolhatunk. A kamra szervesen illeszkedik a ház-

¹ *Vajkai Aurél*: Veszprém megye népi építkezése. *Néprajzi Értesítő*. 1940 : 3—5.